

TARİH VE TARİHÇİ

**Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde İç
Güvenliğin Sağlanmasında İstiklal Mahkemelerinin Rolü**

**The Role of Independence Courts in Ensuring Internal
Security in the Period of the First Grand National Assembly of
Türkiye**

Ulvi Ufuk TOSUN*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
31.05.2023	01.06.2023	30.06.2023	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Tosun, Ulvi Ufuk, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde İç Güvenliğin Sağlanmasında İstiklal Mahkemelerinin Rolü", <i>Tarih ve Tarihçi</i> , 2 (1), 2023, s. 53-62.			

ÖZET

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle birlikte Osmanlı Devleti her açıdan İtilaf Devletlerinin denetimine girdi. Ülke toprakları yer yer işgal edilmeye başlandı. Ordunun büyük ölçüde terhis edilmesi sonucunda Anadolu'da büyük bir iç güvenlik sorunu meydana geldi. Eşkyaçılık ve şekavet olaylarında büyük bir artış yaşandı. Öte yandan orduda kitleler hâlinde yaşanan firar hadiseleri, ülkedeki iç güvenlik sorununu daha da derinleştiriyordu. Çünkü birçok asker firarisi, eşkıya ve çete gruplarına katılıyordu. Yollar kesiliyor, haneler basılıyor; soygun, yağma ve sabotaj gibi polisiye vakalarla halkın huzur ve emniyeti ortadan kaldırılıyordu. 23 Nisan 1920'de açılan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, ülkede iç güvenlik sorununu çözmek amacıyla önemli adımlar attı. 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vatan Kanunu'nu çıkardı. Bu Kanun'dan beklenen sonucun alınmaması, bilhassa asker kaçakları için daha caydırıcı bir yaptırımın devreye sokulması gayesiyle 11 Eylül 1920'de Firariler Kanunu'nu kabul etti. Bu Kanun'u uygulamak üzere 18 Eylül 1920'de de İstiklâl Mahkemelerini kurdu. Bu mahkemeler vasıtasıyla hem askerî makamları ciddi şekilde düşündüren ordudaki firar problemi büyük oranda çözüldü hem de ülkedeki iç güvenlik sorunu bertaraf edildi.

Bu çalışmada Millî Mücadele Dönemi'nde kurulan İstiklâl Mahkemelerinin iç güvenlik sorununun çözümündeki rolü ortaya konulmak istendi.

Anahtar Kelimeler: İstiklâl Mahkemeleri, Eşkyaçılık, Şekavet, İç Güvenlik, Asker Firarileri.

---

* Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, ulviufuk.tosun@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1076-4261.

ABSTRACT

With the Armistice of Mudros signed on October 30, 1918, the Ottoman Empire came under the control of the Allied Powers in every respect. The territory of the country began to be occupied partly. As a result of the massive demobilization of the army, a major internal security problem occurred in Anatolia. There has been a great increase in the cases of banditry and robbery. On the other hand, the mass desertion incidents in the army deepened the internal security problem in the country. Because many deserters were joining bandit and gang groups. While roads were blocked and houses were raided, the peace and security of the people was being destroyed by crimes such as robbery, looting and sabotage. The First Grand National Assembly of Turkey, opened on April 23, 1920, took important steps to solve the internal security problem in the country. This assembly enacted the Law on Treason (*Hiyanet-i Vatanîye Kanunu*) on April 29, 1920. It also enacted the Deserters Law (*Firariler Kanunu*) on September 11, 1920, due to the failure to achieve the expected result from this Law and in order to put into effect a more deterrent sanction especially for deserters. This assembly established the Independence (İstiklal) Courts on September 18, 1920 to implement this Law. By means of these courts, the problem of desertion in the army, which made the military authorities think seriously, was largely resolved and the internal security problem in the country was eliminated.

In this study, it was aimed to reveal the role of the Independence Courts established during Turkish War of Independence in solving the internal security problem.

Keywords: Independence Courts, Banditry, Robbery, Internal Security, Deserters

Giriş

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920’de açıldı. Bu sırada memleket çok ciddi bir iç ve dış tehditle karşı karşıyaydı. Ülke toprakları yer yer işgale uğramıştı. Paris Barış Konferansı’nda İzmir’in Yunanistan tarafından işgal ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Nitekim 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal eden Yunan kuvvetleri, İtilaf Devletlerinin de desteğiyle Batı Anadolu’da birçok şehir ve kasabayı ele geçirdi.

Mondros Mütarekesi hükümlerince Osmanlı ordusu, büyük ölçüde terhis edilmişti. Bu durum, ülkeyi dışarıya karşı savunmasız bırakırken içeride de önemli boyutlarda bir iç güvenlik zafiyeti doğurmuştu. Eşkıya, çete ve zorbalardan türeyerek Anadolu’da şekavet olaylarına girişmişlerdi. Öte yandan âdeta iskelet kadrolara dönüşmüş olan ordu saflarında giderek kontrolden çıkan firar vakaları önü alınamaz noktalara ulaşmıştı. Birliklerini terk eden asker firarileri, eşkıya ve çete gruplarının insan kaynağında önemli bir yer tutmaktaydı. Diğer yandan İtilaf Devletleri ile Damat Ferit Paşa Hükûmeti’nin destek ve teşvikleri doğrultusunda Anadolu’nun birçok yerinde iç isyanlar meydana gelmekteydi. Ülke büyük bir kargaşa ve asayişsizlik ortamına sürüklenmişti.

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları tarafından ülkeyi işgalden kurtarmak ve söz konusu bu problemleri bertaraf etmek için önemli adımlar atıldı. Bilhassa I. TBMM’nin açılmasıyla bu faaliyetlere, önemli bir kurumsallaşma kazandırıldı. İç güvenliğin sağlanması için oldukça radikal kararlar alındı. Nitekim 29 Nisan

1920’de çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu, bu bakımdan çok önemliydi. Millî Mücadele’nin amaca ulaştırılması için ordunun düzene sokulması şarttı. Özellikle ordudaki firar hastalığının önüne geçilmeliydi. Bu problem, aynı zamanda iç güvenlik sorununun da bir parçasıydı. TBMM, adı geçen problemi çözmek için 11 Eylül 1920’de Firariler Kanunu’nu çıkardı. Bu Kanun’u uygulamak amacıyla 18 Eylül 1920’de de İstiklâl Mahkemeleri kuruldu.

I. İstiklâl Mahkemelerinin Kurulmasını Gerekli Kılan Koşullar

23 Nisan 1920 tarihinde I. TBMM açıldığında Anadolu toprakları büyük sıkıntılar altındaydı. Ülke toprakları yer yer işgale düşmüştü. Eşkıyalık ve şekavet olayları, çok ciddi boyutlara ulaşmıştı. İtilaf Devletlerinin yaptıkları karalama propagandalarıyla Anadolu bir iç savaşa sürüklenmişti. Mondros Mütarekesi’yle küçülen ve âdeta çekirdek kadrolara dönüşen ordu safları, artan firar vakaları sonucunda tedrici olarak erimekteydi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıp Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Anadolu’da inisiyatifi ellerine aldıkları tarihte, ülke toprakları iki cephele bir kuşatma altındaydı. Sözü edilen cephenin bir tarafını 200.000 kişilik İtilaf kuvvetleri oluşturmaktaydı¹. Bunların 38.000’i İngiliz, 59.000’i Fransız, 17.900’ü İtalyan ve 90.000’ini de Yunan kuvveti teşkil etmekteydi². Söz konusu cephenin diğer tarafında ise saray ve çevresinin hizmetindeki devletin kimi üst düzey yöneticilerinin, din adamlarının, nüfuzlu ailelerin ve bunların peşinden sürüklenen bilinçsiz vatandaş kitlesinin teşkil ettiği bir grup vardı³.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin iç ve dış güçlere karşı mevcudiyetini ispat edebilmesi, işgal kuvvetlerine karşı savaşılabilmek için düzenli bir ordu ihdası ile içeride kümelenen ihanet cephesini ortadan kaldırmasına bağlıydı. Yani Meclis, kanun hâkimiyeti vasıtasıyla kendi otoritesini tesis etmek zorundaydı. Dış tehdide karşı savaşması elzemdi. En az onun kadar hayati olan iç tehdidin ortadan kaldırılması da o derece önemliydi. Ciddi bir iç güvenlik meselesi olan ve devletin varlığı ile geleceğini tehlikeye sokan ihanet, soygun, saldırı, isyan, askerden firar gibi vakaların bertaraf edilmesi şarttı⁴. Bunun için Meclisin esaslı tedbirler alması gerekiyordu.

Söz konusu önlemler alındıktan sonra efradı cephelerde uzun süre tutabilmek ve mücadeleyi zafere ulaştırmak mümkün olabilirdi. Yani dış cephede başarılı

---

¹ İhsan Güneş, “1920’de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü”, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II, Ankara, 1983, s. 207-208.

² Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. III, (Açıklamalı Kronoloji), TBMM’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Ankara, 1995, s. 3.

³ Güneş, “1920’de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü”, s. 208.

⁴ Cemil Kutlu, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnâmeler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992, s. 1-2.

olabilmenin ön koşulu, içte düzeni sağlamaktan geçmekteydi. Bunu çok iyi kavrayan I. TBMM, 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu⁵ çıkarmıştı⁶.

Olağanüstü şartların gereklerine göre çıkarılmaya çalışılan bu Kanun, ülkede birliğin sağlanmasında önemli bir işlev görmüştü. Adı geçen Kanun sayesinde Meclis, meşruluğunu tanımlayıp kamu menfaatine kastedenlerin mahkemeler vasıtasıyla tedibi yöntemini saptadı. Eğer böyle bir kanun çıkarılmasaydı ayaklanma ve hizipleşmenin hangi boyutlara ulaşacağını kestirmek mümkün olmayacaktı⁷. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile iç güvenliğin istenilen düzeyde sağlanmasında beklendiği ölçüde bir başarı elde edilememişti. Bunun temel sebebi, Kanun'u uygulayacak olan mahkemelerin yapısından kaynaklanmaktaydı. Söz konusu Kanun, yürürlüğe konulduğu tarihlerde sivil mahkemeler ve divan-ı harpler olmak üzere iki yargı organı bulunmaktaydı⁸.

Adı geçen iki kuruluş da ihtilâl ve savaş dönemlerinin olağanüstü şartlarına uymayan metotlarla çalışıyordu. Davaları kısa sürede sonuca bağlayacak ve içinde bulunulan şartların gereklerini yerine getirebilecek bir yapının yokluğu hissedilmişti. Hadiselerin gidişatı, tehlikenin büyümesi ve normal mahkemelerin çalışmalarından istenilen sonucun alınmaması nedeniyle böyle bir mekanizmaya duyulan ihtiyaç, kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkmıştı⁹. Bunun yanında ağır işledikleri ve kanunlara vakıf olmadıkları gibi konular da divan-ı harpler ile sivil mahkemelerin tenkit edildikleri diğer hususlardandı¹⁰.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu uygulanmaya başlamış ve aradan dört ay geçmişti. Ancak bundan beklenen sonuç alınmamıştı. İstanbul'daki Millî Mücadele karşıtı çevrelerin ihaneti ve Anadolu'daki merkezi otorite zafiyeti devam ediyordu. Asker firarileri vakalarının önü alınamıyordu. Dâhilî isyanların arkası kesilmiyor, çetelerin köy ve kasabaları soyma eylemleri hiçbir şekilde durdurulamıyordu¹¹. Öte yandan eşkıyalık ve şekavet olaylarından mustarip olan kesim yalnız halk değildi. Nitekim İzmit Milletvekili Sırrı Bey, Ergani Milletvekili Gani Bey ve Yozgat Milletvekili Rıza Bey gibi mebuslar ülkenin farklı noktalarında yollarda eşkiya saldırısına uğramışlardı. Eşkıyalar tarafından soyulan bu insanlar, bir süre de alıkonulmuştu¹².

TBMM'nin olağanüstü tehlike ortamı içinde çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu, savaşın gereklerine cevap verememişti. Keza Kanun'u uygulayacak mahkemelerin yokluğu da bir diğer eksiklikti. Bu Kanun'un kapsamına giren askerî suçlara divan-ı harpler; diğer cürümlere ise bidayet mahkemeleri (sivil mahkemeler)

⁵ Kanun ve metni için bk. (Düstur, Üçüncü Tertip, C. 1, Ankara, 1953, s. 4-6; Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C. 1, Ankara, 1943, s. 2-3).

⁶ Kutlu, Kanun ve Kararnâmeler, s. 13, 26.

⁷ Ergün Aybars, İstiklâl Mahkemeleri 1920-1923/1923-1927, İzmir, 2006, s. 40.

⁸ Kutlu, Kanun ve Kararnâmeler, s. 91-92.

⁹ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 41.

¹⁰ Hulusi Turgut (Der.), Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, İstanbul, 2015, s. 362.

¹¹ Turgut (Der.), Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 361.

¹² TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, 1. İctima, C. 1, Ankara, 1985, s. 232.

bakmaktaydı. Uygulanan kanunlar ve var olan mahkemeler, olağanüstü bu dönemin gereklerini karşılayabilecek kapasitede değildi¹³. Öte yandan ülke, giderek daha şiddetli bir asayişsizlik girdabına sürüklenmekteydi.

Ordudaki firar olayları, önü alınamaz boyutlara ulaşmıştı. Birliklerinden on, on bir kez firar etmiş askerler bulunmaktaydı¹⁴. Askerî terminolojide mükerrer firar olarak tanımlanan, aynı askerinin birliğini birden fazla terk etmesi vakaları, sıkça rastlanılan durumlardandı¹⁵. Meydana gelen büyük çaplı firar hadiseleri, ordu saflarını tüketmekte ve askerî makamları ciddi şekilde düşündürmekteydi¹⁶.

II. İstiklâl Mahkemelerinin Kuruluşu ve İç Güvenliği Sağlamasındaki Rolü

Hiyanet-i Vataniye Kanunu'ndan istenilen netice elde edilememişti. Bu Kanun'u daha etkin hâle getirmek amacıyla İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşunu sağlayan Firariler Hakkında Kanun'un Meclis tarafından kabul edilmesi gündeme geldi. Cephede firar vakalarının artışı, tedirgin edici boyutlara varınca Hükümet'in bu durumla başa çıkabilmesi için çareler aranmıştı. Firarilere, Askerî Ceza Kanunu hükümleri gereğince ceza verilmekteydi. Buna göre asker kaçaklarına genellikle üç ay, altı ay prangabent cezası uygulanmaktaydı. Oysa bu cezalar, firarilere cephede savaşmaktan daha kolay gelmekte ve asker kaçağı vakalarının çoğalmasına sebebiyet vermekteydi. Nitekim firarilerin fazlalığından dolayı Sivas havalisinde bazı taburların mevcudu, üç dört askere kadar düşmüştü. Dolayısıyla firar hadiselerinin önüne geçebilmek için sert tedbirler alınması, asker kaçaklarını himaye ve teşvik edenlerin cezalandırılması gerekliydi. Bu geye ile yeni bir kanun çıkarılması çalışmalarına başlandı¹⁷.

Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda nihayet 11 Eylül 1920'de Firariler Hakkında Kanun¹⁸ kabul edildi¹⁹. Adı geçen Kanun'un kabul edilmesinden kısa zaman sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Albay İsmet Bey, 18 Eylül 1920 tarihinde bir önerge vererek 14 bölgede İstiklâl Mahkemesi kurulmasını istedi. Bu bölgeler şöyleydi²⁰:

1. *Kastamonu Mıntıkası: Kastamonu Vilayeti, Bolu Livası*
2. *Eskişehir Mıntıkası: Eskişehir, Bilecik, Kütahya livaları*
3. *Konya Mıntıkası: Konya Vilayeti, Afyonkarahisar Sancağı*
4. *Isparta Mıntıkası: Isparta, Antalya, Denizli, Muğla livaları ile Aydın*

¹³ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 45.

¹⁴ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH), Kutu: 85, Gömlek: 9, Belge No: 9-2.

¹⁵ İSH, Kutu: 1131, Gömlek: 118, Belge No: 118-1; İSH, Kutu: 1131, Gömlek: 209, Belge No: 209-1.

¹⁶ İSH, Kutu: 11, Gömlek: 77, Belge No: 77-1.

¹⁷ İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 1.

¹⁸ Kanun ve metni için bk. (Düster, Üçüncü Tertip, C. 1, s. 44-45; Kavanin Mecmuası, C. 1, s. 22).

¹⁹ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 49-50.

²⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C. 4, Ankara, 1981, s. 192-193.

5. *Ankara Mıntıkası: Ankara Vilayeti, Yozgat ve Çorum livaları*
6. *Kayseri Mıntıkası: Kayseri, Kırşehir, Niğde, Silifke livaları*
7. *Sivas Mıntıkası: Sivas Vilayeti, Canik, Amasya, Tokat livaları*
8. *Maraş Mıntıkası: Maraş, Kozan sancakları*
9. *Mamuretülâziz Mıntıkası: Mamuretülâziz Vilayeti*
10. *Diyarbakir Mıntıkası: Diyarbakir Vilayeti*
11. *Bitlis Mıntıkası: Bitlis Vilayeti*
12. *Refahiye Mıntıkası: Giresun Kazası, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarkî, Erzincan livaları*
13. *Erzurum Mıntıkası: Giresun kazalarından başka Trabzon Vilayeti, Erzurum Vilayeti ve Beyazıt Sancağı*
14. *Van Mıntıkası: Van Vilayeti (Hakkâri Sancağı dâhil)*

Yapılan değerlendirmelerden sonra bu sayı, fazla bulunduğundan 7 tane mahkeme bölgesi saptandı.²¹ Bu bölgeler, şunlardı: Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Kayseri. Meclis tarafından daha sonra 27 Ekim 1920 tarihinde Kayseri İstiklâl Mahkemesinin kurulmasına gerek olmadığı kararlaştırıldı ve mahkeme sayısı 6'ya indi. Sonradan bu altı mahkemeye ek olarak 9 Kasım 1920'de Diyarbakır, 15 Kasım'da da Pozantı'da birer İstiklâl Mahkemesi teşkili münasip görüldü. Böylece 8 adet İstiklâl Mahkemesi kurulmuştu. Fakat bu mahkemelerden Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi görevine başlayamamıştı²².

26 Eylül 1920'de çıkarılan bir kanunla İstiklâl Mahkemelerinin yetkileri arttırıldı. Sözü edilen Kanun'la İstiklâl Mahkemelerine, asker firarileri vakalarının yanı sıra Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamındaki askerî ve siyasi casusluk suçlarına bakma yetkisi de verildi²³. Böylece İstiklâl Mahkemelerinin sadece asker kaçakları suçlarına bakmaya ait olan yetkileri genişletildi. Vatan hainliği, ülkenin maddi ve manevi gücünü kırmak, casusluk ve bozgunculuk gibi suçları da kapsayacak şekilde arttırıldı. Yani özetle adı geçen mahkemelerin bakamayacağı dava konusu kalmadı²⁴. İstiklâl Mahkemelerinin kararları kesin olup bunları, askerî ve sivil memurlar tatbik etmekteydi²⁵. Verilen kararların itiraz ve temyiz yolu kapalıydı. Söz konusu yetkilerle mahkemeler, sınırsız bir güce sahip olmuştu²⁶.

İstiklâl Mahkemeleri; başta asker kaçağı vakaları olmak üzere²⁷ vatana ihanet, isyan, casusluk, bozgunculuk ve aleyhte propaganda, soygunculuk, görevini kötüye kullanmak, halka eziyet ve baskı kurmak, asker ailesine saldırı, Tekalif-i Milliye'den

²¹ Bk. 18 Eylül 1336 (1920) Tarih ve 45 Numaralı "İstiklâl Mahkemeleri Teşkili Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı", Düstur, Üçüncü Tertip, C. 1, s. 47.

²² İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 2-3.

²³ İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

²⁴ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 52, 54.

²⁵ İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 38.

²⁶ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 50.

²⁷ Eskişehir İstiklâl Mahkemesi karar defterine geçmiş bazı suç çeşitleri hakkında bk. (Ulvi Ufuk Tosun, Eskişehir İstiklâl Mahkemesi Karar Defterine Geçmiş Bazı Suç Çeşitleri", Atatürk Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 67, Erzurum, 2020, s. 601-614).

mal kaçırmak, adam öldürmek, düşman işgalinden faydalanıp illegal hareketlerde bulunmak, düşmana yardım ve yataklık ile düşman ordusuna iltihak etmek gibi suçlara bakmaktaydı²⁸.

İstiklâl Mahkemeleri, çeşitli suçlara önemlerine göre birtakım cezalar vermekteydi. Bu cezalar şöyleydi: 1. Asılarak ve kurşuna dizilerek idam 2. Kalebent, kürek ve ağır hapis 3. Sürgün 4. Dayak (değnek vurarak 40-100 adet) 5. Tazmin (zararı ödetme) 6. Görevden uzaklaştırma 7. Halk ve asker önünde teşhir 8. Milli Mücadele'nin sonuna kadar gözaltına alma 9. Mal ve mülke el koymak, yıkmak ve yakmak 10. Asker kaçağının yerine en yakınını askere almak, köy ve mahallesinden ağır para cezası (200 lira) almak²⁹.

İstiklâl Mahkemelerinin çalışmaya başlamasıyla birlikte ordudaki asker kaçakları sorunu, büyük oranda etkisizleştirilmişti. Keza ülkedeki iç güvenlik problemi de önemli ölçüde bertaraf edilerek eşkıyalık ve şekavet olaylarında ciddi bir azalma gözlenmişti. Nitekim bu kazanımların sonucunda I. İnönü Savaşı galibiyetle sonuçlanmıştı.

I. İnönü Savaşı'nın kazanılması ve İstiklâl Mahkemelerinin faydalı çalışmalarının olumlu sonuçlarını, şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

1. TBMM Hükûmeti'nin saygınlığı artarak içte ve dışta tanındı.
2. İsyanlar bastırılarak kanun hâkimiyeti sağlandı.
3. Devlet otoritesi kuruldu, vergilerin toplanması ve askere alım işlemleri bir düzene sokuldu.
4. Millet in orduya güveni arttı. Böylece düzenli ordunun kurulması sağlandı.
5. Ankara Hükûmeti (I. TBMM Hükûmeti), İstanbul Hükûmeti'ne karşı üstünlük sağladı³⁰.

Bu dönemde kurulan ilk İstiklâl Mahkemeleri, dört aylık bir görev süresinden sonra Ankara İstiklâl Mahkemesi hariç olmak üzere 17 Şubat 1921'de Meclis tarafından kaldırıldı³¹. Söz konusu mahkemeler kaldırılınca asayiş yeniden bozulmaya başladı ve asker kaçağı vakalarında ciddi artışlar yaşandı³². Bilhassa Kütahya, Eskişehir Savaşları esnasında yaşanan olumsuzluklar neticesinde asker firarileri sayısında büyük bir tırmanış meydana gelmişti. Bir yandan Yunan propagandası diğer taraftan cephedeki bazı bozguncular tarafından yürütülen karalayıcı ve firarı teşvik edici söylemler sonucunda asker kaçağı sayısı çok ileri boyutlara varmıştı. Nitekim bu rakam, 1921 Temmuz ayı sonlarına doğru 30.122'si silahlı ve 687'si silahsız olmak üzere toplam 30.809'a ulaşmıştı³³.

²⁸ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 125.

²⁹ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 128.

³⁰ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 84.

³¹ İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

³² Turgut (der.), Kılıç Ali'nin Anıları, s. 376.

³³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 4'ncü Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), Ankara, 1974, s. 582-583.

Kütahya, Eskişehir Savaşlarının kaybedilmesiyle bazı topraklar işgale uğradı. Yunan kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında Ankara'nın boşaltılması tehlikesi baş gösterdi. Bu atmosfer, Mecliste İstiklâl Mahkemelerinin yeniden kurulması düşüncesini gündeme getirdi³⁴. Altı çizilen bu kritik dönemde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa, Mecliste İstiklâl Mahkemelerinin yeniden kurulmasına dikkat çekti. Yunan kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında birtakım bozguncuların türeyeceği gerçeğine vurgu yaptı. Onun için düşmanın etki gösterdiği bu sahalara bir iki İstiklâl Mahkemesi gönderilmesinin gerekliliğini ifade etti. Fesat ve bozgunculuğun bu sayede önünün alınacağını dile getirdi³⁵.

Fevzi Paşa, 17 Şubat 1921'den beri çalışmaları durdurulmuş olan İstiklâl Mahkemelerinin yeniden kurulmasını talep etti³⁶. Bunun üzerine Meclis, 22 Temmuz 1921'de Konya, Kastamonu ve Samsun olmak üzere, üç bölgede İstiklâl Mahkemesinin teşkilini kararlaştırdı. Belirtilen tarihten iki hafta sonra, 5 Ağustos 1921 tarihinde çıkarılan Başkomutanlık Kanunu ile Türkiye Büyük Millet Meclisi, yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretti. Böylece kurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri de doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlandı. Daha sonra bu üç mahkemeye ilaveten Başkomutanın emriyle 8 Eylül 1921'de Yozgat İstiklâl Mahkemesi kuruldu. Bu şekilde görevine devam eden Ankara İstiklâl Mahkemesiyle birlikte sayı, 5 adet olmuştu. Millî Mücadele'nin bu ikinci devre mahkemeleri de yine öncelikli olarak asker firarileri ve iç güvenlikle alakalı davalara bakmıştı. Bunun yanı sıra Tekâlif-i Milliye Emirlerinin tatbikinde de faal bir rol oynamıştı. Keza Samsun İstiklâl Mahkemesi Pontuşçulukla ilgili davalara da mesai ayırmıştı³⁷.

İstiklâl Mahkemeleri, Millî Mücadele'nin kazanılmasında önemli katkılar sağlamıştı. Birtakım matematiksel verilerden yola çıkarak bu tespitin nasıl somutlaştığını göstermek mümkündür. Nitekim I. Dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin beş aylık bir çalışma periyodunda yaklaşık 13.500 firari ve bakayayı cepheye göndermiş olması, I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasında hatırı sayılır etki yapmıştı. Keza Samsun İstiklâl Mahkemesi de 20 Ağustos-20 Eylül 1921 tarihleri arasında 12.733 firari ve bakayayı muhtelif cezalarla cepheye sevk etmişti. Yukarıda adı geçen tarih, dikkate alınırsa söz konusu mahkemenin Sakarya Savaşı'nın kazanılmasındaki önemi daha iyi anlaşılır³⁸.

İstiklâl Mahkemelerinin Millî Mücadele'nin kazanılmasındaki rolüne, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) da dikkat çekmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu mahkemelerin kurulmasıyla verilen mücadelenin tabii gereklerinin yerine getirildiği yorumunu yapmıştı³⁹. Aynı şekilde Millî Mücadele'nin önemli simalarından olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) da adı geçen mahkemelerin

³⁴ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 89; Kutlu, Kanun ve Kararnâmeler, s. 101.

³⁵ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C. 2, Ankara, 1985, s. 102.

³⁶ Kutlu, Kanun ve Kararnâmeler, s. 101.

³⁷ İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

³⁸ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 120-121.

³⁹ Kemal Atatürk, Nutuk 1919-1927, (Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara, 2009, s. 302.

önemine temas etmişti. Ordudaki firarların azalmasında ve sabit bir seyir izlemesinde İstiklâl Mahkemelerinin yüklediği önemli role vurgu yapmıştı⁴⁰.

Sonuç

Millî Mücadele Dönemi'nde I. TBMM açıldıktan sonra iç güvenliğin sağlanması için olağanüstü tedbirler alınmıştı. Nitekim bunlardan ilki, 29 Nisan 1920'de çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ydu. Bu Kanun, iç güvenliğin ve emniyetin sağlanmasında kuşkusuz önemli bir rol oynamıştı. Ancak söz konusu Kanun'u uygulayan bidayet mahkemeleri ve divan-ı harplerin işleyişinden kaynaklı bazı teknik sıkıntılar nedeniyle istenilen sonuç tam anlamıyla alınamamıştı. Bilhassa birliklerdeki firar vakaları, orduyu âdeta tüketmekteydi. Kitlese bir mahiyet kazanan firar sorunu, askerî makamları ciddi şekilde düşündürmekteydi.

TBMM, bu problemi çözmek amacıyla 11 Eylül 1920'de Firariler Kanunu'nu çıkardı. Bunu uygulamak için de Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. İstiklâl Mahkemeleri, kurulduktan az zaman sonra bu mahkemelere, Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamına giren suçlara bakma yetkisi de verildi. Bu gelişme, iç güvenlik sorununun çözümünde kritik bir önem arz etti. Nitekim adı geçen mahkemeler, hem asker firarileri sorununu büyük oranda etkisizleştirdi hem de ülkeyi kaos ortamına dönüştüren eşkıyalık ve şekavet olaylarını ortadan kaldırarak iç güvenliği sağladı. Tüm bu faydalarıyla adı geçen mahkemeler, Millî Mücadele'nin kazanılarak ülkenin işgalden kurtarılmasında önemli bir işlev görmüştü.

Kaynakça

Arşivler

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi

Resmî Yayınlar ve Tutanaklar

Düstur, Üçüncü Tertip, C. 1, Ankara, 1953.

İstiklâl Mahkemeleri, C. 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C. 1, Ankara, 1943.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C. 4, Ankara, 1981.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, 1. İçtima, C. 1, Ankara, 1985.

TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C. 2, Ankara, 1985.

Kitaplar (Araştırma Eserleri ve Hatıratlar)

Atatürk, Kemal, Nutuk 1919-1927, (Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara, 2009.

Aybars, Ergün, İstiklâl Mahkemeleri 1920-1923/1923-1927, İzmir, 2006.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 4'ncü Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), Ankara, 1974.

Kutlu, Cemil, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnâmeler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923), Atatürk Üniversitesi

---

⁴⁰ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C. 2, s. 496.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992.

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. III, (Açıklamalı Kronoloji), TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Ankara, 1995.

Turgut (Der.), Hulusi, Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, İstanbul, 2015.

Makale ve Bildiriler

Güneş, İhsan, "1920'de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü", Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II, Ankara, 1983, s. 203-215.

Tosun, Ulvi Ufuk, Eskişehir İstiklâl Mahkemesi Karar Defterine Geçmiş Bazı Suç Çeşitleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 67, Erzurum, 2020, s. 601-614.